

Саксонський сад

Болеслав Прус

Переклад Олени Медушенко

Ти помиляєшся, любий друже, коли гадаєш, що я завжди самотою ступаю по жорстві, яку в цю хвилину топчуть тисячі ніг. Ось поглянь, в якому милому родинному колі перебуваю я зараз!..

Ця поважна, хоча й надто огрядна, затагнута в шовкову сукню матрона, що з такою зворушливою довірливістю спирається на мою руку, — то пані Х., власниця почасти вже заставленого маєтку.

Цей стрункий янгол в оксамитовій гарібальдійці на голові, який щохвилини червоніє, — то панна Зоф'я, дочка згаданої вище дами; вона має вісімнадцять літ, шість тисяч посагу і думає, що в Саксонському саду всі тільки на неї й дивитимуться і з неї сміятимуться.

Це чарівне шестирічне хлоп'ятко, втішний опецьок у блакитному каптанку, підперезаному під пахвами лакованим паском, і в шапочці з оксамитовим гудзем та шовковою китицею, — то малий Франьо, син старшої і брат молодшої моєї супутниці. Нарешті, цей двадцятирічний білявий юнак, що завжди має зляканий вигляд і завжди перед усіма вступається з дороги, — родич описаного сімейства. Якийсь час він учився, а тепер пробуває в тітки, привчаючись під її рукою до господарства, і виконує роль тимчасового кавалера панни Зоф'ї; він носить оксамитову жокейку, ясно-оливкові панталони, сірий піджак та темно-зелені рукавички, що, очевидно, є для нього предметом найбільшої гордості, хоча вони завдають йому чимало клопоту.

Вся наша компанія разом з Бібі (мініатюрною сучкою з породи пінчерів, голова якої схожа на великий клубок сірої вовни), так от, уся наша компанія поважно простує до Саксонського саду. Йдемо ми здалеку, мандрівка наша триває вже мало не три чверті години, та настрої у нас чудовий; по дорозі ми кілька разів підкликали візників, але ці грубіяни, побачивши таку численну родину, пускалися навтіки. Отож чвалаємо далі, розважаючись розмовою про сад, який уже кілька днів одганяє сон од лукавих очиць панни Зоф'ї.

— Ох, боже, боже!.. — зітхає матуся. — Плентаємось, мов старці на ярмарок... Ти, мабуть, соромишся йти з нами, провінціалками, пане Болеславе...

— Що ви, пані! Я ж і сам провінціал.

— Атож, ти щирий волиняк! Ви всі однакові: серце золоте, як ось у тебе, а в голові вітер, як у нашого милого Владзя, приміром...

Милий Владзьо вищирив білі зуби, дивлячись на свої зелені рукавички, а панна Зоф'я, всоте зашарівшись,

озвалася:

— Цікаво, як виглядає отой ваш саксонський чи то варшавський сад?..

— Він, напевно, круглий! — бовкнув двадцятирічний Владзьо, переходячи з правого

боку на лівий.

— Навпаки, дорогий пане Владиславо, — відказав я, — чотирикутний, а якщо вас цікавлять топографічні подробиці, можу додати, що на схід од нього лежить Саксонська площа, на захід — ринок за Залізною Брамою, на півдні з ним межує Королівська вулиця, а на півночі — ціла купа будинків, Вербова та Сенаторська вулиці й Театральна площа.

Співрозмовник мій, очевидно, зрозумів пояснення, бо перейшов з лівого боку на правий.

— А якісь ворота там є?.. — спитала знов панна Зоф'я таким чарівним голоском, якому вибачають навіть дурниці.

— Звичайно, є, пані, до того ж суціль із залізних ґрат.

— О-о-о! — здивувалися всі.

— І таких воріт аж шестеро...

— А-а!.. О-о-о!.. — почувся новий вибух здивованих вигуків.

— Одні, — провадив далі я, — виходять на Саксонську площу, другі — на євангелічну церкву, треті — на Маршалковську вулицю, четверті — на ринок, п'яті — на вулицю Жаб'ю, а шості — на Нецалу...

— Мамо, мамо! — скрикнув раптом спітнілий Франьо. — А ми будемо перелазити через тин?

— Франю, не говори дурниць! — grimнула на нього сестра. — Розкажіть же нам, що там ще є?..

— Передовсім, люба панно, там є чотири кути...

— І-хі-хі!.. Який ви жартун, пане Болеславе! — розвеселилась матуся.

— Чотири дуже цікавих кути: в північно-східному міститься тир...

— Господи! Боже! — скрикнули дами.

— О, то я трохи постріляю!.. — вигукнув Владзьо й перейшов ліворуч.

— Але тир уже кілька тижнів зачинений...

— Щось зіпсувалось, — зауважив Владзьо вже з правого боку.

— У південно-східному куті — кондитерська...

— Ой, там морозиво! Мамо, ходім їсти морозиво! — перебила мене панночка.

— Підемо! Підемо!

— У південно-західному куті є павільйони, де можна випити кумису, мінеральної води чи молока...

— Господи Ісусе! — зчудувалась матінка. — В такому саду — молоко? А кисляк там подають?

— Аякже, подають.

— То зайдем і туди.

— У північно-західному куті — майданчик для дітей...

— Боже ж ти мій! — скрикнула матрона. — А що ж вони там роблять?

— Гуляють з няньками.

— Кришенятка ви мої дорогі!.. А бодай тобі, пане Болеславе, як ти все знаєш...

Поки мої супутники отак дивувались, ми проминули Саксонську площу, перейшли вулицю, де на нас мало не наїхали, й наблизились до головного входу. Я помітив, що лице напни Зоф'ї стає малиновим і що в душі її тимчасового залицяльника зароджуються деякі сумніви щодо сірого піджака, темно-зелених рукавичок та яснооливкових панталонів.

— Не можна, не можна! — гаркнув у цю хвилину сторож на якогось досить-таки обшарпаного чоловіка.

— Чому він його не пускає? — шепнула мені на вухо стривожена матуся.

— Цей чоловік погано вдягнений, — сказав я заспокійливо.

— А ми...

Вона не договорила, бо тут сторож звернувся й до нас:

— Шановне панство, собачку треба взяти на повідець.

— Бібі на повідець?.. Бібі?! — скрикнула панна Зоф'я.

— Ну, якщо його так звуть, то Бібі.

— Що ж буде, пане Болеславе? У нас же немає повідця. Владзю, мабуть, тобі, доведеться віднести бідну Бібі додому.

— А чи можна її... на мотузочку? — спитав у суворого сторожа приголомшений Владзю, вперше забувши про колір своїх рукавичок.

— Можна, можна.

Діставши дозвіл, білявий приятель наш поправся трохи коло свого піджака, і незабаром красуня Бібі, пирхаючи й упираючись, дріботіла за нами на короткій мотузочці. Та й пора було, бо люди вже почали на нас оглядатись.

— Вода, вода!.. Біжить, біжить!.. — радісно закричав Франьо, дивлячись на фонтан, що патьоками лив сльози.

— Франю, не галасуй! — присадила його сестра. — Це, певне, водограй, пане Болеславе. Ах, який гарний!..

Я мовчав, думаючи не стільки про водограй, скільки про широко роззявлений рот і оксамитову жокейку двадцятирічного Владзю. Публіка знов визирається на нас, панна Зоф'я знов червоніє, мені й самому трохи ніяково... На щастя, Бібі виривається з рук свого кривдника, захопленого цікавим видовищем.

— Лови, Владзю! — гукає матуся.

— Держи, Владзю! — втворює її панна.

Починається гонитва; Бібі, вискочивши з-під ніг у якоїсь дитини, плигає на шлейф дами, чіпляється мотузочкою за палаш військового й, нарешті, коли якийсь старий чоловік потяг її палицею, вона, підібгавши хвоста, покійно віддається в руки переслідувача! Я помічаю, що публіка неабияк зацікавилася випадком з Бібі, гарібальдійкою панни Зоф'ї та жокейкою пана Владислава, — все це, разом узятє, зовсім не додає мені бадьорості.

— Мамо, ходім далі! — просить струнка Зося.

— Ходімо, — відповідає матуся, — але не посередині. Тут гуляють самі джэнджерухи, я згорю з сорому, якщо на нас і далі так видивлятимуться.

Ми звертаємо в алею праворуч і знаходимо вільну лаву. Біля тиру якась дівчинка ганяє обруч, друга стрибає через скакалку, третя підкидає величезного м'яча, а кілька хлопчаків з галасом бігають наввипередки.

Один із них, у матроському костюмчику, підходить до нас і, вклонившись, питає:

— Скажіть, будь ласка, котра година?

— За чверть третя.

— Ах, який вихований хлопчик! — шепоче матуся. Матрос помітив Франя; з хвилину вони дивились один одному в очі, а тоді варшав'янин, ще раз уклонившись, звернувся до матусі:

— Будь ласка, пані, дозвольте вашому синові погратися з нами.

— Звісно, звісно! Іди, Франю, пограйся з цими хорошими хлоп'ятами,— відповіла матуся. — Ах, які чудові діти тут, у Варшаві!

Сторопілого Франя миттю оточила громадка дітей, і почався допит:

— Хлопчику, ти гратися вмієш?

— У що ти вмієш гратись?

— Та це якась тютя!..

— А ти звідки?

— Ми з мамою, і з Зосею, і з Владзем приїхали із К.

— Хлопці! Нумо гратися в генерала,— запропонував матрос. — Ви будете солдатами, я — генералом, а цей хлопчик — конем.

— Гарзд! Гарзд! Ура!..

За хвилину малий Франьо, тримаючи в зубах мотузочку, підхльоскуваний батіжком, скакав поміж деревами. Генерали й солдати раз у раз мінялись, але прибулець із К. весь час був конем і мчав доти, аж поки, стомлений і добре настьобаний батогом, упав на землю й зайшовся плачем. Товариші його вмить розлетілись, мов горобці.

— Ах, які капосники ці варшавські діти!.. Ах, які шибеники!.. — вигукує перелякана матуся, заспокоюючи, обтрушуючи й утираючи Франя.

Коли нарешті минула й ця напасть, ми перейшли головну алею й попрямували до молочного павільйону.

— Господи Ісусе, які шлейфи в цих дам!.. А яка тут курява!.. Просто дихати нічим... Точнісінько, наче хто отару овець перегонив!..— нарікає матуся.

— Пане Болеславе, — питає чарівна Зося, — а що то за бочки?

— Для поливання вулиць.

— Ах, справді! Отож-то в алеях грязюка. Курява й грязюка! Оце так сад!.. Та в нас на вигоні краще!

— А де тут садять городину? — перепиняє її мати.

— Тут не садять городини, — відповідаю.

— Не садять? А фруктові дерева є?

— Теж немає...

— Немає?.. Для чого ж вам цей сад?

— Та... бачте... для свіжого повітря...

— Добре мені свіже повітря, хай йому всячина! Та ви тут захирієте на такому свіжому повітрі... Фе, який сморід! Що ж це таке?

— О, то нічого, пані! Ми ідемо алеєю, що прилягає до Королівської вулиці, а там стічні канами трохи пахнуть...

— А-а-а!.. О-о-о!.. Ось і павільйон. Супутники мої приглядаються до варшав'ян, що ласують молочними продуктами. Кличу панну.

— Чого бажаєте?

— Гладишку кисляку й чорного хліба, — каже матуся. Панна витріщає очі.

— Мамо, — шепоче Зося, — цей кисляк якийсь дивний... У нас такого й челядь не стала б їсти. Не треба...

— Ф'ю! — свище Владзьо. — Та хіба ж це кисляк? Це ж скотини! В нас у К. кисляк можна ножом різати. Зрозумівши, в чім річ, панна зникає. (Я бачу, що той захват, з яким шановна матуся вступила в сад, зменшився відсотків на тридцять).

— Пане Болеславе, — каже вона до мене, — а майданчик для дітей далеко звідси? Ходімо до цих небожаток.

Біля Залізної Брами ми вдруге перетинаємо головну алею й виходимо на майдан, поспіль укритий живими людськими тілами. Діти та їхні няньки, збившись, мов оселедці в бочці, сидять, лежать, сплять, плачуть, шиють, розмовляють, одне слово, роблять що кому заманеться.

— Господи милосердний! — каже матуся. — Як, то на цім майдані, де нема ні травинки, в цій пилюці, в такій тісноті, гуляють тутешні діти? О боже, боже!.. Та в нас на селі навіть телятам краще! Поглянь лишень, пане Владиславе, он яке манюсінке дитинча, ще, мабуть, і зубки не прорізались, а й воно вже тут... Няню! Няню! — гукає вона на котрись із них. — Чого це мале так плаче?

— Того, пані, що вже нема молока в пляшечці і йому нічого шшати...

— То воно з пляшки ссе?! А де ж його мати?

— Пані з паном гуляють у саду, але пані шамі не годують...

Поважна моя приятелька сердито махнула рукою, і ми пішли далі.

— Скажіть, будь ласка, то божниця? — з усмішкою питає мене Владзьо, показуючи на величезну, пишну будівлю в швейцарсько-китайському стилі.

— То Літній театр, пане.

— А-а-а! А отой мурований дім на горі, схожий на кавник?

— Резервуар для води.

— А-а-а! А що то за яр отам?

— Це ставок.

— Ставок без води? Ха-ха! А отой хлопчик з гускою?

— Фонтан.

— А-а-а! Кудю ж проходить вода — крізь хлопчика чи крізь гуску?

— Крізь гуску.

— А-а-а! А отой жолоб коло ставка?

— Струмок для птахів.

— А-а-а!.. Виходить, птахи у Варшаві їдять болото?

— Ні, тільки п'ють...

— А-а-а!..

В цю хвилину знов наворачтається якийсь хлопчик з голими, на шотландський манір, ногами.

— Скажіть, будь ласка, котра година?

— Чверть на четверту,

— Мамо, ходімо ж їсти морозиво, — просить панна Зоф'я..

— Та вже ходім! Веди, нас, пане Болеславе, — мовить дуже спохмурніла матуся.

Ми ще раз переходимо головну алею; пані затуляє носа, панночка червоніє, кавалер роззявляє рота, Франьо чіпляється за материну руку, я Бібі плутається під ногами в свого поводиря, який кричить:

— Пане! Пане!

Кілька чоловіків оглядаються, а я червонію.

— Пане! — ще раз вигукує власник оксамитової жокейки. — То у Варшаві й дерева латають бляхою? Навіщо ж це?

Оскільки мені не відомо, "навіщо ж це", я мовчу, але бачу, що білі зуби мого співрозмовника справляють на людей, котрі сидять на лавах, не менше враження, ніж його темно-зелені рукавички й мотузочка, на якій він тягне Бібі.

— Пане Болеславе... що то за фігура? — несміливо питає панна Зоф'я, показуючи на статую, якій бракує не тільки напису, але й значної частини одягу.

— Зосю, не дивись туди! — зауважує їй матуся. — Це непристойно...

Зося паленіє, Бібі гавкає, а весь наш караван наближається до кондитерської, куди ми нарешті входимо й займаємо столик під накриттям.

— Що накажете подати? — питає офіціант, як видно, ближче знайомий із солодощами, ніж з милом.

— Мені морозива, — загадує матуся.

— І мені морозива,— вторує їй дочка.

— То й мені морозива, — пристає до них Владзьо.

— А тобі, пане Болеславе?

— Чорної кави.

— А Франеві тістечко, — вирішує матрона.

Офіціант зникає і по якімсь часі з'являється з тацею, заставленою замовленими делікатесами.

— Ах, які маленькі порції морозива! — дивується матуся.

— Може, зволите заплатити зара?

— Як це так? Хіба ж ми тікаємо?

— Я цього не кажу, але трапляються такі, котрі виходять не заплативши, — пояснює нечема.

Я почуваю, що стаю червоним, як і панна Зоф'я та її матінка, яка не гаючись добуває торбинку й питає:

— Скільки, з нас наляжиться?

— Три порції морозива, — починає лічити офіціант, — сорок п'ять копійок...

— Такі маленькі порції по п'ятнадцять копійок?

— Нічого не можу вдіяти!.. Чашка кави, — сім з половиною копійок...

— На вулиці Новий Світ — п'ять копійок, — перебиває дама.

— Нічого не можу вдіяти!.. Тістечко — п'ять копійок.

— А по інших, кондитерських краще коштує три...

— Всього п'ятдесят сім з половиною копійок, — підраховує офіціант.

Тим часом на нас націлюються всі лорнети; з різних боків чути репліки:

— Селюки! — каже один.

— Отой, у жокейці — колоритна фігура. Справжнісінький форејтор...

— А курочка нічогенька, тільки вбрана старомодно. Слухаючи ці репліки, супутники мої ніяково крутяться, я червонію як буряк, і навіть у Франя зляканий вигляд. Тільки стрижена Бібі ні на що не зважає і заводить, за цей час знайомство з каштановим англійським хортом. Нарешті ми рушаємо.

— Курочка премила!.. — кидають навздогінці нам дженджики.

— Ходімо вже з цього саду, мамо, — каже із слізьми на очах панна Зоф'я,

— О-о, красенько дякую за ваш Саксонський сад! — скипає матуся. — Вдруге ви мене сюди не заманите! У нашому садку в К. куди краще...

— Мої нові рукавички за сімдесят п'ять копійок тріснули!.. — зітхає Владзьо і, певне, з розпуки, при самім виході наступає на довжелезний шлейф якоїсь дами й обриває його.

"Ху, оце так ускочив!.." — думаю я й даю собі слово більш ніколи не супроводити на прогулянках тих людей, яким не до вподоби Саксонський сад.

* * *

А нас, і вроджених і натуралізованих варшав'ян, задовольняє ця клітка без даху. Там є дерева, хоча й принаді пилом і "залатані", але, як на наш погляд, все-таки досить зелені; є й клумби, щоправда, трохи засмічені, проте розміщені вони гарно й не суперечать нашим уявленням про порядок; подекуди трапляються й різнобарвні квітки та бліді газони, схожі на тиждень не голену старечу бороду.

А скільки там обсаджених каштанами алей, скільки прокладено доріжок, яке привілля! Щоправда, завширшки наш сад усього триста шістдесят дрібненьких дівочих кроків, зате його довжина — шістсот із гаком трагедійних, себто таких, якими ходять провінціальні актори, коли хочуть якнайдужче вразити публіку.

Окрім будівель, що мають дуже мало спільного з музеями красних мистецтв, крім кондитерської й молочного павільйону, у цім нашім улюбленім куточку стоїть ятка з садовою, розкішна альтанка, де продають газовану воду, та розвалені лотерейні халабуди — промовисте свідчення наших філантропічних почуттів. Шкода, одначе, що ми вже позбулися тиру й ще не дочекалися бодай скромної пивнички; шкода також, що над проектом центрального фонтана працювала чиясь суто господарська фантазія. Створюючи головну оздобу такого саду, не досить було поставити на землю здоровенну

балію, в неї — величезну миску, в миску — колосальну підставку для гасниці, а зверху — гігантського розміру блюдо. Якщо Варшава за браком попелу й лави колись буде засипана піском, навряд чи наші далекі нащадки стануть завдавати собі клопоту, розкопуючи цей витвір новітнього мистецтва.

* * *

Близько десятої години ранку, коли стихає музика в павільйоні мінеральних вод і осідає курява, збита довжелезними мітлами сторожів, у сад приходять пенсіонери, няньки й бонни з дітьми та кільканадцятро нероб, що люблять почитати на вільному повітрі. Таємнича сила симпатії притягує дітей до пенсіонерів, а нероб до романтичних бонн, і тоді перед очима спостерігача постає дивне видовище.

Важкі лави на шістьох ніжках, з круто вигнутими назад спинками стають подібні до гойдалок, де на одному кінці сидить бонна з вишиванням або книжкою, а на другому — нероба з книжкою або цигаркою. На перший погляд між ними немає нічого спільного, бо вони повернулися спиною одне до одного. Але й на чималій відстані від цих дивних пар людина з гострим слухом легко може впевнитись, що довжина лави не перешкоджає розмові й що пустотливий амур потрапить зранити серця, навіть якщо їхні власники поодверталися в різні боки.

Чим вище підбивається сонце на небосхилі, тим ближче присуваються наші самітники, і коли опівдні статечні люди сходяться до сонячного годинника перевірити час, голуб'ят розділяє вже тільки половина лави. Тоді звичайно до замріяних парочок збігається галасливий гурт дітей з криком: "Їсти!" Бонни розходяться, а щасливі завойовники їхніх сердець, відкинувшись на спинки лав, поринають у дрімоту, що частенько заміняє їм обід.

* * *

Вже ген за полудень; сад виповнюють вершки товариства. Усміхаючись, сяючи, шелестячи, мінячись усіма барвами неба й землі, у хмарках тканин пливуть головною алеєю цариці світу. Перед їхнім щебетом мовкнуть пташки й нишкне заблуканий серед листя вітрець.

Бурхливий потік перехожих, затиснутий між живими берегами глядачів, розбивається на струмені, що безупинно міняють напрям і місце. От усі вони плинуть в один бік, за мить — Два течуть праворуч, три — ліворуч, а потім — один праворуч і один ліворуч. Часом хвилі на мент зникають, щоб одразу вернутись, зійтись і знов змішатись. Осліплений блискавицями поглядів, одурманений віддихом тисячі людей, оглушений каскадами слів, приголомшений ураганом незвичайних почуттів, одступаєш назад і бачиш... натовп балакучих двоногих істот, які невідомо чого товчуться в густих хмарах пилу...

О життя! Чим би ти було без ілюзій?..

* * *

Западає ніч; у Літньому театрі виставляють оперу, а юрба незаможних amatorів краси, втіленої в звуки, тупцює навколо осоружних штахет. Якийсь завзятий меломан, що втиснувся між двома деревами, сердито зиркає на мене, бо човганням ніг я

насмівився нагадати йому про незручність дармових місць. Ні, я не заважатиму! Не заважатиму!.. Але й не буду заздрити. Коли слухати з цього місця, спів тенора нагадує викрики возіїв вугілля, сопрано — істеричні ридання, а голос баса — ревіння бугая:

Та ось знов головна алея; тепер людей тут небагато, і лави майже порожні. Сідаю на одну, щоб підслухати

шепіт.

— Вчора ти не прийшла...

— Не могла...

— Ти уникаєш мене, мабуть, сердишся!..

— Ні...

— Дай рученьку... Ти все-таки любиш мене?.. Вже не любиш! Ну, скажи — любиш?

— Не... знаю...

— О, значить, любиш!

— Пустіть мою руку.

— Не пущу!

— Пусти!.. Подумай лиш, що з того буде?..

Голос вдалині. Мамо! Мамо! Де ти, мамо?

Голос ближче. Я тут, Маню... Йди сюди, йди!

Ходімо звідси. Мир вам, щасливі! Зараз душі ваші надто повні, щоб ви могли відчувати подих уже близької бурі й зрозуміти грізну осторогу, що пролунала з уст дитини.

Як тихо!.. Тільки пташеня попискує в гущавині... Чому ж би й мені не милуватись ясними зорями та закоханими очима?..

Блимають якісь вогники. Там світяться лампи в альтанці із содовою водою, а отам сірник... Та що мені зрештою оті сірники, содова вода та всякі інші вигадки, коли навколо мене ніч, а наді мною небо й шумливі дерева?

Ці місця наче й знайомі мені і zarazом незнайомі. Здається, що я заблудив, і це мене тішить!

Ось і я діждав благословенної хвилини, коли зачаровує обсміяне щебетання пташок і розчулює огуджений місяць. Яка буря почуттів!.. Здається, так і виспівав би всю свою душу, вона ж бо в мене не така, як в інших смертних, але... я вже зголоднів, а до того ж боюся, що в "Кур'єрі" не вистачить місця.